

לקט שאלות תלויות קטע בנושאים מגוונים - קיץ תש"פ

1. הספר הלבן השלישי

קרא את הקטע שלפניך וענה על הסעיפים שאחריו
"עם ישראל נעשק. ואין לזלזל בהיקף העושק. הוא נעשק האפשרות של התפתחות הארץ אבות, והוא נעשק מאפשרות של מתן מקום מנוחה לרבבות בניו בארץ קודשתו, הוא נעשק בהתפתחות חייו העצמאיים המקוריים, והוא נסגר לשרירות הלב של עם העוין בנפש את הישוב היהודי זה שנים. העושק הזה הטיל עליו סבל רב, ייסורים רבים, ייסורי גוף ונפש, אבל הוא לא נפגע בתקוותו, היא נמצאת וקיימת באותו הביטחון ובאותה הודאות כביום הראשון לגלות ישראל מעל ארצו.

יום פרסום הצהרת בלפור ויום פרסום הספר הלבן לא נתנו לה ולא לקחו ממנה כלום. אבל היום הזה הוא יום בבחינת יום יציאת נשמה, מפני שהוא יום אכזבה לרבבות אלפי ישראל, מפני שהוא גורם ישר ליציאת נשמתם של אלפי יהודים נודדים, אשר הספר הלבן נעל וינעל לפניהם את שערי הארץ, והם יהיו נתונים לטרף לדגי הים ולכערות של טורפי טרף אדם, אכולי שנאה ונקם ליהודי הגולה הרצוצים והמרוסקים." (הרב משה בלוי)

א. הספר הלבן ה-3 נקרא ספר המעל. כתוב על פי הנלמד ועל פי הקטע מה היה תוכנו של הספר הלבן, ומה הייתה משמעותו ביחס להצהרת בלפור?
ב. הסבר מה היה הרקע לפרסום הספר הלבן השלישי.

ג. מי הם יהודי הגולה המוזכרים בקטע? הסבר מה הקשר של הספר הלבן השלישי לגביהם.

2. העלייה ראשונה

קרא את הקטע שלפניך וענה על הסעיפים שאחריו
"לא אבי זקני בלבד (כלומר הנצי"ב) היה תומך נלהב בעניין ייסוד מושבות בארץ ישראל, אלא אני עצמי הייתי אוהד את הרעיון הזה במשך זמן ממושך, אבל מעשיהם של הסטודנטים מחרקוב גרמו לכך שאחדל מזה. אני מעלה תמיד על זכרוני אותו יום גדול שהסטודנטים של כמה אוניברסיטאות נתכנסו בבית הכנסת הגדול שבקוב. התענו כל היום והתוודו על עוונותיהם שהיו רחוקים מיהדות, ויצאו בסיסמה "בית יעקב לכו ונלכה", ולואי נמצא שם אחד שהיה אומר באותו רגע מרומם: "לכו ונשובה אל השם". בואו נתחיל לדקדק בשמירת שבת ובשמירה על הכשרות. לא מניה ואל מקצתיה, כולם נשארו אותם הפושעים שהיו. הם באו לארץ ישראל ואל היטיבו את דרכם אף במקצת, אלא הכתירו את בן יהודה לרבם, והפיצו בארצנו הקדושה כפירה והפקרות. ודאי שאנו צריכים להיות מתנגדים לציונות של זמן שעומדים בראשם מנהיגים כאלו". (רבי חיים מבריסק)

א. על פי הקטע, באיזו זרם בעלייה מדובר, מה היה האופי של אותם עולים, ומה הייתה השפעתם של היישוב היהודי בארץ.

ב. בין אלו שנים הייתה עליה זו, ומה היו הגורמים לעליה?

ג. ציין על פי הקטע, איזה מנהיג רוחני תמך בהקמת מושבות בארץ ישראל? ציין שמות של רבנים נוספים על פי הנלמד.

3. העליות ההמוניות לארץ ישראל עם קום המדינה

"ביום ג' כ"ב באייר תש"י הגישה ועדת החקירה את מסקנותיה. הוועדה קבעה פה אחד, שהייתה זו שגיאה למסור את חינוכם של ילדי העולים ל"מחלקת התרבות", שפקידיה לא התאימו לחינוך ילדים דתיים ביסודם, שכל עבירה על מצוות התורה גרמה להם לזעזוע נפש. בנוגע להאשמות המסוימות קבעה הוועדה:

גזיזת הפאות הייתה שיטה ולא מקרה. יש לציין בצער, שהטעו את שר החינוך כי היו רק שנים עשר מקרים, וגם אלה רק מחמת הגזיזות.

גם ההפרעות ללימוד התורה היו שיטתיות, מסור במורים דתיים אינו סיבה מספקת למניעת חינוך דתי, מאחר שבלאו הכי רב העוסקים בהוראה במחנות היו מחוסרי הכשרה פדגוגית.

לא דקדקו די בשמירת שבת ובתפילה, ואף היו מקרים של הפרעות בתפילה.

כך הטילה הוועדה את האחריות למעשים על הממשלה כולה. "הממשלה כולה נושאת באחריות הקולקטיבית לכל ענייני המדינה בכלל זה חינוך העולה" נכתב בדו"ח".

(מתוך הספר "קול חוצב")

- א. על פי מה שלמדתי, לאיזו עליה אפשר לשייך את ועדת החקירה שעליה נכתב בקטע?
ובאיזו שנה התרחשה עליה זו? ציין שנ גורמים לעליה זו.
ציין עליה נוספת שהתרחשה בתקופה זו.
- ב. על פי הקטע, כתוב בלשונך שת מסקנות שנקבעו בוועדה, וכתוב מאפיין אחד שלדעתך ניתן ללמוד מהן על המצב הרוחני של העולים לארץ ישראל בתקופה זו, התבסס על הנכתב בקטע ועל מה שלמדתי.
- ג. תאר את מאבקם של אגודת ישראל על חינוך ילדי העולים לתורה ולמצוות. בתשובתך ציין מה הייתה ההחלטה הסופית שנקבעה בממשלה לאחר פרסום מסקנות הוועדה.
- ד. תאר שנ קשיים נוספים מתחומים אחרים (הכלכלה, הדיור, התמודדות חברתית) שהתעוררו בתהליך קליטת העולים במדינת ישראל בשנות ה-50. (קושי אחד בכל תחום)

4. ירושלים בשלהי התקופה העות'מאנית

"הכל סברו שהגיע הזמן לפרוץ את החומות ולהרחיב את גבולות העיר. בין השנים ת"ר-תר"ל 1840-1870 חל גידול ניכר באוכלוסייה היהודית בירושלים, ומספרה עלה מאלפיים לעשרת אלפים נפש. הצפיפות הגדולה לא הייתה רק ענין של אי נוחות בהעדר פרטיות אלא סכנת נפשות של ממש. התשתית הפרימיטיבית של העיר לא הייתה ערוכה לקליטת מספר תושבים גדול כל כך. כתוצאה מהתנאים התברואתיים הגרועים מילא את האוויר ריח מחניק של מי שפכים, וגרוע מזאת, תנאים כאלו היו קרקע פורייה להתפרצות מגיפות קטלניות". (קטע מתוך הספר "וזה שער השמים")

- א. ציין שלשה גורמים ליציאת היהודים מן החומות, על פי הקטע. וגורם אחד על פי מה שלמדתי. (סה"כ- ארבעה גורמים)
- ב. ציין את השמות של שלוש השכונות הראשונות שהוקמו מחוץ לחומות.
- ג. בחר בשכונה אחת ותאר מה מאפיין אותה מבחינת המימון, המבנה והמייסד/ים.
- ד. תאר שנ קשיים של המתגוררים בשכונות הראשונות שהוקמו מחוץ לחומות, לכל קושי שתיארת, ציין את הפתרון.

5. העליות לארץ ישראל

קרא את הקטע שלפניך וענה על כל הסעיפים שאחריו

כאשר החלה עליית התימנים לזרוע ארצה, אז נערמו לפנינו קשיים רבים מאד. אשר חייבו אותנו לנסוע יום יום כדי לראות מה נעשה עם העולים במחנות ובמעברות. לרשום את העיוותים ולהביא לפני הממונים ולדרוש מהם תיקונים. ...

לדרוש בניינים ציבוריים, בתי כנסת, בתי ספר מתאימים ולהרצות בפני העולים מפני הפיתויים החילוניים. לדרוש מזוזות לבתים, גנים לילדים, רישום הבנים והבנות לבית ספר דתי, ועוד כהנה וכהנה. ולכל דרישה ודרישה, צריך מאבק קשה ומתמיד, עם תכונה ותבונה וידיעה, של עסקנות ציבורית.

נוצרו הרבה הרפתקאות, לרבות גזילת עוללים ויונקים מחיק הוריהם. גם רעבון קור חום וצפיפות אוימה האוהלים ובצריפים. (מתוך קורות חיו של הרב זכריה אביגד זצוק"ל)

א. באיזה שנה התרחשה העלייה המוזכרת בקטע? כיצד כונתה?

ב. כתוב שלושה מן הקשיים שעמדו בפני העולים בשנים אלו, לפחות אחד מן הקטע.

ג. הסבר מדוע: "צריך היה מאבק קשה ומתמיד" ועל מה היה המאבק.

ד. כיצד התמודדה מדינת ישראל עם קשיי קליטת העולים בשנים שאחרי קום המדינה, כתוב שלוש

מדרכי ההתמודדות שנקט השלטון.

6. השכלה ורפורמה

קרא את הקטעים שלפניך וענה על כל הסעיפים שאחריהם

קטע א'

סיפר ר' מנחם שורצשילד יל ימי צעירותו בפרנקפורט: אני הייתי היחיד מבני גילי שהניח תפילין. האחרים היו צעירים יותר או מבוגרים ממני. מי שעדיין שמר מצוות נחשב כמי שדבק באמונות תפלות או בהשקפות שאבד עליהן הכלח. לזקנים עוד היו מוכנים לסלות, אבל הצעירים הוחזקו כשוטים או כצבועים.

בשנות ה-40 של המאה ה-19 התקיימו בעיר רק שני מקומות תפילה קבועים ששמרו נאמנות לתורה ולמצוות, וגם בהם לא תמיד היה מניין.

כשהוזמנתי ע"י משפחה רפורמית לארוחה, וסירבתי לאכול מבשרם, אמרו לי שלא יספרו להורי שאכלתי אצלם. כאשר עניתי להם שאני מנוע מאכילת מאכלות אסורות לא בגלל אבי, אלא מהכרת השיי"ת, החשיבו אותי כמשוגע, כצבוע או כטיפש.

קטע ב'

האמונה שבכל האדם והשאיפה לתאם את חייו לחוקי הטבע שנקבעו ע"י המחקר, נתנו דחיפה לתנועת ההשכלה או הרציונליזם, השכלה- שלטון השכל. עכ"ל. מה ששכלי רלוונטי, כך טענו, ומה שאינו שכלי- אינו מוצדק ואינו קיים. הישגי המדע עוררו את התקווה הגאה, כי אין ביקום דבר אשר ייבצר מבינת אנוש לתפוס את מהותו ולהסבירו. זאת מבלי לקחת בחשבון ששכל אנוש מוגבל, לכן רעיון תנועת ההשכלה הוא כפרני. הוא מתעלם במתכוון ממוגבלות השכל, ומטרתו להשתחרר מעול מלכות שמיים ומכל הקשור לעולם העליון.

א. כתוב על שלושה שינויים שערכו הרפורמים בגרמניה, שניים מן קטע א' ואחד מן הנלמד

- ב. 1. כתוב על פי קטע ב' מהי דעתו של כותב המאמר על רעיון ה"השכלה".
2. תאר שתיים מן הפעולות שעשו המשכילים בממלכה האוסטרו-הונגרית ?
- ג. כיצד נאבקו הרבנים באוסטרו-הונגריה בהשפעת ה"משכילים" ו/או הרפורמים. כתוב על שתיים מפעולותיהם
- ד. כתוב על אישיות בולטת בגרמניה שנאבקה מול הרפורמים, תאר שתיים מפעולותיו במאבקו נגד המשכילים ו/או הרפורמים.

7. רבי שמואל סלנט והמאבק על החינוך הטהור

לפניך קטע מתוך הספר "האיש על החומה" העוסק בוויכוח על השפה העברית. קרא את הקטע וענה על השאלות בסעיפים א-ג שאחריו:

"משום שהחילונים אימצו לעצמם את השפה העברית כיסוד עיקרי לחיי האומה היהודית, הואיל והם ביקשו לקבוע שהשיבה בארץ והדיבור בשפה העברית, דיים להבטיח את קיומו הלאומי של העם, גם לאחר ניתוק הזיקה לתר"ג מצוות עשה ולא תעשה שבתורה – גרמו לכך, ששומרי המסורת המקורית, יראו בהתעוררות הלאומית בכלל ובחידוש השפה העברית, נחלת המתכחשים לדת. ומשום כך (...) אותו קהל המכיר ומודה שזאת התורה לא תהא מוחלפת, נמנע מלעשות בשפה שימוש יומיומי. השקפה זו מצאה את ביטוייה הראשון משכבר הימים, בוויכוח בין רבה של ירושלים רבי שמואל סלנט, לבין מחדש השפה העברית אליעזר בן יהודה. שאלו בן יהודה לרבי שמואל: "הלא בתלמוד ירושלמי נאמר בפירוש שכל הגר בארץ ישראל ומדבר בלשון הקודש, מובטח לו שהוא בן עולם הבא. ואם כך, מה מצאתם פגם בלשון הקודש שלי, שאתם ממשיכים לשוחח וללמד באידיש?"

השיבו רבה של ירושלים: "כלום מצינו בין מיני האוכלים דבר המשמש לדברים שבקדושה יותר מהיין? - התורה נמשלה ליין, את השבת מקדשים על יין, שבע ברכות נאמרות על כוס יין, ברכת המזון בזימון מברכים על כוס יין מלא, ועוד כמה וכמה דברים שהיין נשתבח בהם. ואילו ברגע שהנוכרי נוגע ביין, מיד הופכו ליין נסך ואוסרו אפילו בהנאה..."

רבי שמואל אף מצא אסמכתא יפה למשלו: "וחיכך כיון הטוב", דומה החיך – כלומר השפה ליין הטוב..." הגיב בן יהודה לדברי רבי שמואל בזעם ובחוצפה, והפליט "שטותים, ידבר מר". העלה רבי שמואל חיוך ותיקנו מיד: "שטויות אומרים בלשון הקודש".

- א. הסבר, על פי הנלמד ועל פי תשובתו של רבי שמואל בקטע, מה הייתה סיבת ההתנגדות של היהדות החרדית לשימוש בשפה העברית.
- ב. הוכח, על פי הקטע, שרבי שמואל ידע את השפה העברית היטב.
- ג. ציין את מוסדות הלימוד (החילוניים) בארץ ואת שפת הלימוד בהם עד מלחמת העולם הראשונה.
- מה היה המאבק על השפה שהוכרע בבית ספר "הטכניון" בחיפה?
- ד. תארי את המאבק על טוהר החינוך ועצמאותו, שניהלה היהדות החרדית נגד "וועד הצירים" בעת ביקורם בארץ.

8. החת"ם סופר

צוואתו של הרב משה סופר, 1839

מהצוואה לביתו: "אתם בני ובנותי, חתני ונכדי ובניהם – שמעוני וחיו. [...] את אנשים פועלי-און (רשעים) שנתרחקו מאת ה' ותורתו (הכוונה למשכילים) אל תדורו (תגורו) בשכנותם ולא תתחברו עמם כלל וכלל. בספרי ר' משה מדסאו (משה מנדלסון, מן העיר דסאו) אל תשלחו יד לעולמי עד, אז רגליכם לא ימעד (לא תיכשלו). [...] והבנות יעסקו בספרי אשכנז המיוסדים על אגדת חז"ל. ומנעו רגליכם מתיאטראות חלילה וחלילה, אני אוסרם באיסור גמור [...] התחזקו ואמצו בשקידה ועיון רב בתורת ה' [...] היזהרו משינוי שם, לשון ומלבוש ישראל חס וחלילה. [...] בנותי וכלותי, הישמרו לכם חלילה וחלילה, לגלות טפח (מעט) מבשרכן על ידי קיצור מלבושים הנהוג חס ושלוש, לא יהיו כזאת בגידולי בתי (בבני משפחתי) [...] וגדלו בניכם וצאצאי-צאצאיהם על התורה והעבודה, כאשר ציונו אלוהינו. "מהצוואה לקהילתו: "ועמוד התפילה וסדרי בתי הכנסת, כאשר היו עד היום – כה יהיו וכה יקומו לנצח, וחלילה לשום אדם לשנות הן בבנין, והן בסידור התפילה.

1. מהם האזהרות שמזהיר החת"ם סופר בצוואתו את צאצאיו?
2. כיצד האזהרות מבטאות את שיטתו?
3. אילו אזהרות מופנות לבני קהילתו?
4. אזהרותיו של החת"ם סופר הן כנגד המשכילים וכנגד הרפורמים. הביאי את הדברים הקשורים כפי שכתבו בצוואה לכל קבוצה והסבירי אותם.

9. הרב הירש

"נקרא את התנ"ך לא לשם חקירת הלשון וחקירת העתיקות, או לשם תיאוריות של טעם ושעשועים, - רק למוד נלמד אותו למען בנין של מדע, עליכם למצער להושיט לבניכם ולבנותיכם את הספרים, ספרי התורה, הנביאים והכתובים, עד כי הרוח האצור בהם יהיה להם למאיר נתיב ומטה עוז בחיים"

"נקנה להם את ידיעת לשון התנ"ך כדרך שאנו מקנים להם את ידיעת לשון המדינה, ונלמדם לחשוב בשתי השפות גם יחד"(אגרת י"ח)

1. מהי שיטתו של הרב הירש בנושא חינוך?
2. כיצד בא לידי ביטוי שיטת החינוך בקטע?

10. המאבק נגד ההשכלה

רבי מאיר שפירא רבה של לובלין בדור שלפני חורבן יהדות אירופה, ביקר בערים שונות באירופה, במהלך מסעותיו למען הישיבה. במאמר שפרסם ערך השוואה בין שתי ערים מפורסמות: פרשבורג ופראג, והוא כותב בין היתר "פרשבורג ופראג היו שתי ערים מרכזיות, שבהן התרכזו טובי הכוחות של שני הצדדים הנלחמים על שיטתם, כיצד להיטיב את מצב היהדות באמצעים שונים. מי ניצח?... היתה לי ההזדמנות לבקר בפרשבורג ובפראג ולסקור את מצב החיים היהודיים בשתי הערים העתיקות ועתירות היחס. אם פרשבורג דהאינדא (העכשווית) מתגאה בגדוליה ובצדיקיה הנחים ב"בית החיים" שלה שלה, יכולים גם גדוליה וצדיקיה הקדמונים, לא פחות, להתגאות

- בפרשבורג דהשתא (העכשוויים). הגדולים ההם... שפתותיהם דובבות לא רק בקבר, אלא בחיי הדור הזה... על כל צעד ושעל אתה ממשש את הדופק החי של היהדות... ומסורת ה"חתם סופר" היא עוד היום הזה גורם מכריע בחייה...
- אחה"צ אתה נכנס בקרון המהיר שמסיע אותך לפראג ובשעה תשע בערב הנך שם. כמובן, אתה רוצה לראות את פראג היהודית. עונים לך כי למחרת בשעה שמונה בבוקר תוכל להכירה ולראותה. למחרת מופיע אצלך צעיר ומוליך אותך ישר ל"בית החיים" הישן. הוא מראה לך מצבות עתיקות ונושנות... משם הוא מביאך למקום שממנו תראה את אבני בית הכנסת הישן-נושן... וכשהנך שואל: ואיפה היא פראג היהודית החיה? אז תשמע תשובה, כי חיים פה חיים דתיים רק מאה וששים נפשות. וכאשר הנך זוקף עיניים תמהות ותאב לדעת את המספר הכללי של היהודים פה, מספרים לך שהוא מתקרב לשלושים וחמשה אלף... ה"חתם סופר" ניצח!
1. כתוב על שתי פעולות עיקריות שנעשו ע"י החתם סופר וצאצאיו בפרשבורג כדי להגיע למסקנה שהחתם סופר ניצח, ובמה בא לידי ביטוי הניצחון שלו לעומת הכישלון של קהילה אחרת? (עפ"י הקטע)
 2. הביאי דוגמאות נוספות למאבקם של שנים מגדולי ישראל נגד ההשכלה והרפורמה.
 3. מי היה רבי מאיר שפירא מלובלין, ובאיזו תקופה פעל? כתוב על שתי פעולות שלו שחזקו את היהדות לדורו ולדורות הבאים (6 נק')

11. "הספרים הלבנים"

עם ישראל נעשק ואין לזלזל בהיקף העושק. הוא נעשק מאפשרות של התפתחות בארץ אבות, הוא נעשק מאפשרות של מתן מקום מנוחה לרבבות בניו בארץ הקודש, הוא נעשק בהתפתחות חייו העצמאיים המקוריים, והוא נסגר לשרירות הלב של העם העוין בנפש את הישוב היהודי זה שנים. העושק הזה הטיל עליו סבל רב, יסורי גוף ונפש, אבל הוא נפגע בתקוותיו עצם תקוותיו. וארץ ישראל הזדעזע ת"ק פרסה על ת"ק פרסה.

עם ישראל לא קווה אל חסד לאומי הוא לא קשר את עתידו ולא את ארצו עם רצון ממשלת ברטניה. במתן הצהרת בלפור ובאישור זכות הבית הלאומי לא נתגשמה תקוותו. יום פורסם הצהרת בלפור ויום פורסם ספר הלבן לא נתנו לה ולא לקחו ממנה כלום.

היום הזה הוא רק יום בבחינת יום "יציאת נשמה", מפני שהוא יום אכזבה לרבבות אלפי ישראל, מפני שהוא גורם ישיר ליציאת נשמתם של אלפי יהודים נודדים, אשר הספר הלבן נעל וינעל לפנייהם את שערי הארץ, והם יהיו נתונים לטרף לדגי הים ולבערות של טורפי טרף אדם אכלו, אכולי שנאה ונקם ליהודי הגולה הרצוצים והמרוסקים. (הרב משה בלוי תרצ"ט-1939)

- א. הרב משה בלוי מכנה את פרסום הספר הלבן בבחינת יום "יציאת נשמה". על איזה ספר מדובר ומדוע הוא מכנה אותו כך, מתוך הקטע ומהידוע לך.
- ב. בעקבות אילו מאורעות נכתב הספר הנ"ל תאר שני אירועים קשים בתקופה זו.
- ג. במשפט המסומן יש התייחסות ליום הצהרת בלפור וליום פרסום הספר הסבר מהי הצהרת בלפור ומתי ניתנה? ומדוע יום פרסום הספר הלבן הוא בבחינת יום יציאת הנשמה לעם ישראל?

12. אגודת ישראל

- מתוך נאומו של ד"ר כהן בוועידת היסוד של "אגודת ישראל" בקטוביץ, 1912 :
- "ידוע לכולנו המשל המפורסם על האב הזקן שנטה למות ובשכבו על ערש דוי קרא לבניו. הוא הושיט קנה לכל אחד מהם, ולפי בקשת האב שברו כולם את הקנים, ללא מאמץ. אך משהושיט להם האב אגודת קנים (קבוצת קנים מחוברות), לא הצליחו לשברם, על אף כל מאמציהם. "תלמדו מזה מוסר השכל", קרא האב הגוסס לבניו, "האחדות האי הנותנת כוח וגדולה". למה לא יושיטו את ידיהם היהודים החרדים ממזרח וממערב, מעבר לכל גבולות לקראת ברית אחים? הלא אנשים אחים אנחנו!..."
- א. מה היו מטרות הקמתה של "אגודת ישראל"? עפ"י הקטע ועפ"י הנלמד.
- ב. ציין שמות של שלושה ארגונים במערב אירופה ובמזרח, שמהם נוצרה בהמשך תנועת "אגודת ישראל".
- ג. כתוב שלושה נושאים בהם עסקו בכנסיות הגדולות של "אגודת ישראל".

13. המצב הרוחני בירושלים ובישוב החדש

- במאבק של רבני היישוב הישן בירושלים נגד ההשכלה, כינס (אסף) הרב מבריסק אסיפה ובה חידשו לשלול "כספי חלוקה" (לא לתת "כספי חלוקה") לכל מי שימסור את בנו לבתי הספר של המשכילים. בתום הכינוס (בסוף האסיפה) הכריז הרב מבריסק בקול רם :
- "אנא רבותיי שמרו על חינוכם הטהור של ילדי ישראל כמיטב כוחכם ואז תהא לירושלים הקדושה תקומה".
- עד שנת תרנ"ח (1898) התנהל המאבק על אופי החינוך החרדי בעיקר בתוך ירושלים, ובהצלחה. אך בערי הארץ האחרות ובמושבות החדשות שהוקמו בתקופה ההיא המצב היה שונה לחלוטין, וזה בשל פקידי הברון וכן העולים בעיקר ב"עליה שניה" שהגיעו מרוסיה ושנאו דת (יהדות). הם החליטו לשרוף את כל הקשרים שקשרו אותם עם היהדות, ולבסס את חייהם על חילוניות. בני ירושלים קראו לאסיפה גדולה כדי לעזור לאחיהם ב"יישוב החדש" על ידי הקמת "חברת שומרי תורה".
- (בין היישוב הישן והחדש. bridgeכלל מנהיגי היישוב הישן בירושלים היוו גשר)
(מעובד על פי עוד יוסף חי / מנחם גץ פרק כ"ב)
- א. תאר שתי פעולות של פקידי הברון ו/או בני ה"עליה השניה" שהשפיעו לרעה על חינוך הדור הצעיר ביישוב החדש. (6 נקודות)
- ב. "רבני ירושלים היוו גשר בין היישוב הישן והחדש" – הסבר משפט זה והוכח אותו על פי שתי פעולות שלהם לחיזוק החינוך התורני במושבות החדשות בשנים תרנ"ח-תרע"ד (1898-1914). (8 נקודות)
- או
- א. הצג פעולה אחת של תנועת השכלה בירושלים שמטרתה לנתק את הדור הצעיר ממקורות היהדות. (4 נקודות)
2. הצג שתי פעולות מאבק של רבני ירושלים נגד תנועת ההשכלה. האחת על בסיס הקטע והשנייה מן הנלמד. (8 נקודות)

14. אגו"י ותנועת בית יעקב

כאשר גברה בזמן החדש רוח ההתבוללות והכפירה, נתעוררו כוחות כבירים שהיו גנוזים בנפש העם, והתייצבו נגד רוח זו וגם יכלו לה. כוחות אלו נתגלו בחסידות, בישיבות החדשות בתנועת המוסר וכן בדרכו ובשיטתו של הרשר"ה. כאשר נוסדה ההסתדרות הציונית, שהתנכרה לרב ערכי העם וטענה שהיא מייצגת את העם, היה עם ישראל האמיתי, עם התורה, מפוזר ומפורד. ולמרות מספרו הרב לא נשמע קולו בין קולות הארגונים ולא ניכר מקומו בין העמים. עד שקמה תנועת אגודת ישראל והכריזה: "עם התורה" חי וקיים! רק לבת ישראל לא קמה עדיין תנועה או מסגרת, אשר תגן עליה מפני רוחות הזרים שהשתוללו ברחוב. הרבי מגור אמר אז: יש לנו ב"ה אלפי ואלפי החורים כשרים וחסידים, אך מאין יבוא להם "עזרם" (מלשון: ויעש לו עזר כנגדו). והנה קמה בשנות המלחמה שרה שנירר והניחה את היסוד לתנועת "בית יעקב" המפוארת.

(י. פרידנר, תולדות הדורות האחרונים, כרך ב')

- א. מה היה הרקע להקמת "אגודת ישראל", ומה היו מטרותיה על פי הקטע ועל פי הנלמד?
- ב. אגו"י התכנסה בין שתי מלחמות העולם "בכנסיות הגדולות" ציין שמות של שלושה אישים שהשתתפו בכנסיות אלה וציין שלושה נושאים שנדונו בהן.
- ג. בכנסייה הראשונה של אגו"י הוחלט להכיר בתנועת בית יעקב. מה היה הרקע להקמת מערכת החינוך של "בית יעקב" על פי הקטע ועל פי הנלמד?
- ד. תאר את התפשטותה של הרשת בעולם בכלל ובארץ ישראל בפרט וציין שמות של שני אישים שתורמו להתפתחותה.

15. מאבקי היהדות החרדית בא"י בשנות העשרים

לפניך מכתב ששלח הראשון לציון לנציב העליון הלורד פלומר:
"הוד מעלתו,
הנני מתכבד לבקש את ה.מ. לרשום אצלו למזכרת, הדברים אשר הרציתי לפניו בהזדמנות הבעת ברכת הפרידה לה.מ. ביום שישי שעבר, שהנני מרשה לי לחזור עליהם בזה:
בשם עדת הספרדים בירושלים, בשם הרב זוננפלד, רבה של העדה האשכנזית בירושלים, בשם ההסתדרות החרדית אגו"י בא"י, בשם ועד העיר האשכנזי, ובשם חלק חשוב של היהודים האשכנזים מעדת ישראל בירושלים, הנני מוחה בכל תוקף נגד חוקת הקהילות היהודיות באר"י, המכילה סעיפים המתנגדים לרוח ישראל. והנני בשם הנ"ל מודה לממשלה בעד האפשרות הרצויה שניתנה בהחוקה לכל יהודי שומר תורה לצאת מהעדה "כנסת ישראל", זכות אשר ישתמשו בה אלפים יהודים החרדים באר"י, אם הועד הלאומי לא ימלא אחר דרישתם לתקן את הסעיפים המתנגדים לדת.
והנני בכל הכבוד

יעקב מאיר

ראש הרבנים בא"י, ראשון לציון, ונשיא הרבנות הראשית, ירושלים

- א. מהי חוקת הקהילות? מדוע הייתה ההתנגדות לחוקת הקהילות ע"פ המכתב ולפי הנלמד?
- ב. מה הייתה הבקשה של הראשון לציון מהנציב ובאיזה תנאי הסכימו היהודים החרדיים לבטל בקשה זו על פי המכתב?
- ג. צייני נושאים נוספים עליהם נאבקה היהדות החרדית בא"י בשנות העשרים של המאה העשרים.

16. הספר הלבן השלישי

קרא את הקטע שלפניך וענה על הסעיפים שאחריו

"עם ישראל נעשק. ואין לזלזל בהיקף העושק. הוא נעשק האפשרות של התפתחות הארץ אבות, והוא נעשק מאפשרות של מתן מקום מנוחה לרבבות בניו בארץ קודשתו, הוא נעשק בהתפתחות חייו העצמאיים המקוריים, והוא נסגר לשרירות הלב של עם העוין בנפש את הישוב היהודי זה שנים. העושק הזה הטיל עליו סבל רב, ייסורים רבים, ייסורי גוף ונפש, אבל הוא לא נפגע בתקוותו, היא נמצאת וקיימת באותו הביטחון ובאותה הודאות כביום הראשון לגלות ישראל מעל ארצו.

יום פרסום הצהרת בלפור ויום פרסום הספר הלבן לא נתנו לה ולא לקחו ממנה כלום. אבל היום הזה הוא יום בבחינת יום יציאת נשמה, מפני שהוא יום אכזבה לרבבות אלפי ישראל, מפני שהוא גורם ישר ליציאת נשמתם של אלפי יהודים נודדים, אשר הספר הלבן נעל וינעל לפנייהם את שערי הארץ, והם יהיו נתונים לטרף לדגי הים ולכערות של טורפי טרף אדם, אכולי שנאה ונקם ליהודי הגולה הרצוצים והמרוסקים." (הרב משה בלוי)

א. הספר הלבן ה-3 נקרא ספר המעל. כתוב על פי הנלמד ועל פי הקטע מה היה תוכנו של הספר הלבן, ומה הייתה משמעותו ביחס להצהרת בלפור?

ב. הסבר מה היה הרקע לפרסום הספר הלבן השלישי.

ג. מי הם יהודי הגולה המוזכרים בקטע? הסבר מה הקשר של הספר הלבן השלישי לגביהם.

17. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט

היום, יום שישי כ"ג בניסן תשס"ו, מלאו שבעים שנה למאורעות תרצ"ו שנמשכו כשלוש שנים, עד ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה (תרצ"ט, 1939), ובמהלכן רצחו הערבים מאות יהודים בכל רחבי הארץ. גם רכוש יהודי רב הושחת, שדות נשרפו, מטעים נעקרו, ובתים הוצתו.

הערבים כינו התקפות-רצח אלו בשם "המרד הערבי הגדול" וביישוב היהודי כונתה תקופה זו בשם מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט.

הגורמים להתקפות הרצח היו שונים, גידול בעלייה, שבאה בעקבות עליית הנאצים לשלטון, הביאה לכך שהישוב היהודי גדל בשליש בשנות השלושים. דבר זה עורר את חששם של הערבים שמא יושג רוב יהודי בארץ ישראל.

השפעת המאבק לעצמאות במצרים וסוריה : בשנים תרצ"ה ותרצ"ו (1935 ו-1936) נערכו הפגנות אלימות במצרים ובסוריה. בסוריה אף התקיימה שביתה כללית אשר גרמה לשלטון הצרפתי שם להקל על התושבים. המהומות במדינות השכנות נתנו השראה לערביי ארץ-ישראל.

עליית כוחו והשפעתו של הפשיזם בעולם, מדיניות ותרנית של בריטניה מול היטלר ותעמולה אנטישמית שחדרה למזה"ת הובילו את הערבים לראות את הפשיזם כאופציה להחלפת בריטניה.

- א. כתוב שלושה גורמים לפרוץ מאורעות תרצ"ו תרצ"ט שניים מהקטע ואחד מהנלמד.
- ב. הסבר מדוע פרעות אילו נקראו "מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט" או כונו בשם "המרד הערבי העליון"?
- ג. תאר את מהלך המאורעות וכתוב כלפי מי הם הופנו.

18. תנועת ההשכלה בקרב יהודי ארצות האסלאם

- "התאספנו (ראשי הקהילה בתוניס) היום הזה למען המתיק סוד ולהתייעץ בדבר... שמושך אליו את כל לבות בני עדתנו..."
- זה קרוב לשלושים ושתיים שנה עברו מעת שיסדה חברת כ"ח הפריזאית פה בעירנו ב"ס ללמד בהם את בני נעורינו חכמה ודעת על פי תנאים אשר הותנו בינה ובין רבני עירנו וכל גדוליה ונכבדיה בימים ההם... אך מה נתנה לנו האליאנס מעת דרכה כף רגלה על ארצי? היא אומנם נתנה לו דור של דעת והשכלה, אך יחד עם זה גם דור של התבוללות, הדור הזה זר לעמו ונכרי לבני גזעו...
- היודעים הם האנשים הללו מה זאת "ביבליאה" (תנ"ך) ומה טיבה ומה זאת יהדות, לו ידעו אותם ואת ערכם האמיתי, כי עתה לא העליבו באופן גס כזה את רגשי ההמון ואלה רוצים להיות מנהיגי הדור.
- עלינו לקדם את פני שונאי גזעים אלה - בטוחים אנו כי לקול הריסת שרידי היכלנו יתעוררו גם ראשי החברה המרכזית ויתקנו את אשר עוו עד עתה..."
- (מתוך ביקורת על בתי"ס של אליאנס בתוניס ה"מבשר" קושטא ניסן תר"ע)
- א. תאר את מצבם של יהודי ארצות האסלאם בצפון אפריקה בתחום הקהילתי-חינוכי במאות הי"ח ובמחצית ראשונה של המאה הי"ט.
 - ב. 1. כיצד חדרה תנועת ההשכלה לקהילות היהודיות בארצות צפון אפריקה ומה הייתה השפעתה. בתשובתך התבסס על הקטע ומן הידוע לך.
 2. הסבר שלוש סיבות להסכמת רוב היהודים בארצות אלו לקבל את החינוך שהציעה רשת אליאנס.
 - ג. הרב רפאל ברוך טולדנו והרב שלמה אליעזר אלפנדרי נאבקו בהשכלה ותרמו לחיזוק מצבו הרוחני של עם ישראל.
1. תאר שלוש פעולות של כל אחד מהם למאבק בהשכלה וחיזוק מצבו הרוחני של העם. סה"כ 6 פעולות.
 2. כתוב על הקשר של כל אחד מהם לארץ ישראל.

19. עלייתו של היטלר

"כאשר נמצא גורלו של עם על כף המאזניים – אז אין שום ערך לדמוקרטיה... איך אפשר לחשוב שהדמוקרטיה היא זו שתבריא את העם שלנו... הרפובליקה הזאת (הרפובליקה הווימארית) היא שלילת ההיסטוריה הגרמנית. הדמוקרטיה חופרת לגרמניה קבר. אנו נהיה לכל היותר אלה אשר נטמון אותה (דמוקרטיה) בקבר... תפקידנו הוא לתת בידי הדיקטטור כשיבוא, עם בשל לכך.

עורה, העם הגרמני- היום קרב ובא... יש להפוך את גרמניה למדינת העם הגרמני. לא תהיה זו מדינה של סובלנות! לא! אי סובלנות כלפי כל אלה שאינם רוצים להיות גרמנים במדינה זו". (מנאומי היטלר בשנת 1923)

יחסה של המפלגה הנאצים ליהודים באה לידי ביטוי בסיסמה הגסה "עורי גרמניה יהודה התפגרי" ובמילות ההמנון של פלוגת הסער הס"א: "כאשר יותז דם יהודים מן הסכין אכן ייטב כפליים".

את אשר היה אפשר לצפות מן המפלגה ומן הארגונים המסונפים לה הודגם במעשי אלימות רבים שביצעו אנשי פלוגת הסער החל בשנת 1924, לפני עליית הנאצים לשלטון, ובתעמולה שלוחת רסן בספרים, בחוברות ובכתבי עת, כגון "דר-שטימר" שהחל להופיע בשנת 1923 שבהם הוצע היהודי כתת אדם, טפיל, כחזיון של ריקבון וגורם עיקרי לכל צרותיה של גרמניה. "חובתנו היא" אמר היטלר בשנת 1922 "לעורר וללבות בעמנו שאט נפש מן היהודים".

- א. "הרפובליקה הזאת היא שלילת ההיסטוריה הגרמנית" – בארי את דברי היטלר והוכיחי אותם ע"י פירוט של שלוש תופעות בגרמניה (הרפובליקה הווימארית) מסוף מלחמת העולם הראשונה עד עליית הנאצים לשלטון (תרצ"ג-1933). (10 נקודות)
- ב. היטלר תיעב את הדמוקרטיה אך ניצל אותה ועל ידה עלה לשלטון.
- הצג שלושה אירועים מאז היבחרותו לקנצלר, שהביאו להפיכת היטלר לפירער. (6 נקודות)
- ג. הסבר ארבע סיבות להתפשטות האנטישמיות בגרמניה שהביאה לעליית הנאצים לשלטון, על פי הקטע ועל פי הנלמד. (10 נקודות)

20. תנועת החסידות

תנועה שקמה במזרח אירופה באמצע המאה ה-18 וקיימת עד ימינו. תנועת החסידות צמחה על רקע משבר פוליטי וכלכלי בממלכת פולין, שהשפיע גם על יהודי פולין. בעקבות אירועים חיצוניים - מרד הקוזקים (פרעות ת"ח ות"ט) ומלחמות בלתי פוסקות - חל שינוי במצב יהודי פולין: לאחר תקופה ארוכה של שלווה יחסית התחילה תקופה של גזירות ורדיפות. בתוך הקהילה היהודית החריפו המתחים החברתיים והעמיק הפער בין המנהיגים והרבנים לבין פשוטי העם והעניים.

החסידות הדגישה את חשיבות כוונת הלב ואת ההתלהבות מאשר הסיגופים במהלך קיום המצוות. החוויה הרוחנית והשאיפה להגיע לדבקות באלוהים הן העיקר, ומי שלא מסוגל להגיע לדבקות בכוחות עצמו יכול להשיג זאת באמצעות הצדיק, הרבי, שהוא המנהיג הדתי המעורב בענייני הציבור ודואג לכולם.

המנהיג הראשון של תנועת החסידות היה רבי ישראל בעל שם טוב (בעש"ט), שבלט באישיותו המיוחדת והסוחפת, המעניקה הדרכה אישית לכל אחד מבני החבורה. "כשמתבוננים במבט מסכם בהישגיה של החסידות בשלהי המאה ה-18 ובראשית המאה ה-19 ניתן לקבוע, שתנועה זו חוללה תמורה (=שינוי) מרחיקת לכת בחיי החברה היהודית במזרח אירופה... הכמיהה (=השאיפה) לדבקות והתפילה הנלהבת כאמצעי להשגתה,

העיסוק בתורת הסוד (=הקבלה) והמאמץ להשתלמות (=לשלמות) מוסרית... דברים אלה וכיוצא בהם, שאפיינו עד אז יחידים וקבוצות מצומצמות של חסידים מקובלים, הפכו עתה לנחלתם של חוגים רחבים יחסית. גם לאלה מבני השכבות העממיות, שהיסודות שבחסידות

לא היו לפי כוחם (=לפי הבנתם), העניקה תנועת החסידות אפשרויות חדשות בתחום החיים הרוחניים. העתקת (=העברת) הדגש מן ההישגיות האינטלקטואלית בלימוד התורה אל ההשקעה הרגשית המלווה את התפילה וקיום המצוות, וכן הזיקה העמוקה לצדיק (=למנהיג החסידי), פתחו בפני היהודי ה"פשוט" דרך להתעלות רוחנית ולשיפור הדימוי העצמי שלו.

- א. ציין גורם מדיני אחד וגורם רוחני אחד להקמת תנועת החסידות כפי שמופעים בקטע.
- ב. כתוב ארבע עקרונות של תנועת החסידות (לפחות שניים המופעים בקטע) והסבר אותם.
- ג. עיין במשפטים המודגשים בקו בקטע והסבר אותם על פי הנלמד.

בהצלחה!!!